

**Edith B. Thomas, HELME. SCHILDE. DOLCHE. STUDIEN
ÜBER RÖMISCH-PANNONISCHE WAFFENFUNDE,
Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971, 150 p. + pl.**

După lucrarea asupra vilelor romane din Pannonia, reputata cercetătoare maghiară Edith B. Thomas ne oferă o nouă sinteză, de data aceasta avînd ca subiect armele din aceeași provincie romană.

Volumul se oprește numai asupra așa ziselor arme de paradă aparținînd celor trei categorii enunțate în titlu. În concepția autoarei, armamentul de paradă reprezenta la romani o distincție acordată militarilor care săvîrșiseră acte de bravură și era destinat să ilustreze în chip deosebit forța și măreția Romei în fața populațiilor barbare. Implicit reiese că aceste arme ar fi fost purtate și în timpul operațiunilor militare, apreciere care vine în contradicție cu afirmațiile unei întregi categorii de cercetători, dintre care menționăm numai pe H. Klumbach și care considerau că respectivele arme erau purtate de militari numai cu ocazia parăzilor și a unor însărcinări oficiale.

Lucrarea este de fapt o culegere de patru studii independente unul de celălalt, tratînd fiecare cîte o categorie de arme, cu date diferite, din sec. I. e.n. pînă în sec. IV e.n., al cărei element de unitate este doar faptul că tratează arme bogat ornamentate, aflate în aceeași provincie romană. Această culegere, deși limitată, este de o mare utilitate, mai ales în condițiile în care lipsește o sinteză recentă asupra armelor romane, care să înlocuiască lucrarea deja depășită a lui P. Couissin (*Les armes romaines*, Paris, 1926).

Scrierea cărții a fost determinată nu numai de necesitatea stringerii la un loc a armamentului roman de paradă din Pannonia, ci și de recenta descoperire în Dunăre a trei piese bogat decorate : două umbouri și un pumnal.

Capitolul I, intitulat „Coifuri”, este împărțit în două subcapitole, primul tratînd coifuri de paradă din bronz cu ornamente în relief, iar al doilea coifurile cu creastă din fier placat (*eiserne Kammhelme mit Plattenüberzug*).

Dintre coifurile de bronz, primul s-a descoperit în castrul de la Brigetio, în anul 1942, lângă un cuptor metalurgic din sec. IV, printre alte obiecte din epoca Principatului destinate retopirii și a fost deja publicat de L. Barcozci. Al doilea coif, de același tip, dar cu ornamentație mai bogată, aflat actualmente tot în Muzeul Național Maghiar, provine din colecția Delhaes și nu i se cunoaște locul descoperirii. Ambele coifuri erau inițial acoperite cu un metal alb, care nu lăsa să apară culoarea bronzului decît în contururile adîncite ale desenului, provocînd un efect coloristic și aveau ca ornamente în relief : în partea din față a crestei un vultur, pe tîmpie șerpi, iar pe frunte o față umană. Coiful din colecția Delhaes fusese prevăzut cu mască, care s-a pierdut și are deasupra apărătorii de ceafă

reprezentarea unor bucle de păr spiralate, cea mai apropiată analogie a sa reprezentînd-o un coif descoperit la Heddernheim.

Ambele coifuri fac parte din armamentul de paradă studiat în amănunțime încă de F. Drexel (*Römische Paraderüstung*, „Strena Buliciana“ Zagreb-Split, 1924, p. 55) și, după cum reiese din inscripțiile păstrate, erau părți componente atît din armurile de cavalerie cît și din cele de infanterie.

Pe baza analogiilor de tehnică și ornamentare cu descoperirea de la Straubing coifurile pot fi datate în sec. II—III e.n., autoarea înclinînd spre sec. II e.n.

În ce privește originea respectivelor piese, se discută toate părerile anterioare, pentru că pînă la urmă să se opteze pentru o regiune în care tradițiile elenistice erau încă puternice, respectiv Orientul. Pentru a explica cum au putut ajunge aceste arme în regiunea Dunării de mijloc se arată că în Canuntum, Aquinten, și Brigetio erau în sec. II e.n. un număr însemnat de orientali, iar trupe din respectivele caestre au participat la expedițiile militare din Orient.

Al doilea subcapitol prezintă numai piese deja publicate, încercînd să aducă date noi în probleme de mare importanță, cum sînt cele ale originii și cronologiei lor.

În cursul săpăturilor de la Intercisa din 1909, într-o clădire care pare a fi fost o magazie, s-au descoperit părți din 15—20 coifuri de fier, adunate laolaltă. Toate coifurile au fost placate cu argint, după cum o dovedesc niturile cu cap de argint care s-au păstrat la fiecare din exemplare. Deoarece dintre toate resturile nu s-a păstrat decît un singur fragment de placare cu argint, trebuie trasă concluzia că tabla de argint a fost scoasă cu grijă încă înainte de depozitarea lor, probabil în scopul retopririi. Din toate aceste fragmente nu s-au putut reconstitui decît patru coifuri de tipul celor cu creastă (*Kammhelme*), iar restul fragmentelor s-au pierdut. După părerea autoarei, apărătoarele de ceafă și paragnathidele care formează fiecare coif au aparținut inițial unor piese diferite. La cele patru coifuri se observă trei forme de creastă și o ornamentare ușor diferită, toate avînd însă în partea din față ochi incizați.

Un alt coif, executat din fier acoperit cu tablă de argint aurit, a fost descoperit în anul 1898 la Budapesta, pe malul estic al Dunării, în imediată apropiere a castrului roman. Inițial fusese prevăzut cu apărătoare de ceafă, apărătoare de nas, paragnathide, din care s-au păstrat parțial doar ultimele. Decorația coifului denotă un stil amestecat romano-barbar, el avînd atît imitații de pietre semiprețioase, cît și ornamente în relief, din care menționăm mici tablouri reprezentînd Victoriei sau Jupiter tronans, lei și cratere.

Pornind de la criteriul formei și ornamentării, E. Thomas stabilește o grupă de coifuri produse în același atelier, care cuprinde pe lângă cele descrise încă alte 5, printre care și Berkasovo 1 și 2, dar exclude coiful din Der el Medinech și pe cel din St. Vid, care erau în general considerate ca avînd analogii strînse cu piesele sus menționate.

După ce se resping ipotezele originii siriene sau iraniene a coifurilor grupei respective se remarcă influența germanică prezentă în ornamentele geometrice și pietrele mari de sticlă. Se face observația foarte importantă că nu poate fi vorba de o influență nemijlocit barbară, ci de o reflectare a artei aulice, care în perioada sec. IV e.n. stă sub o influență goto-germanică, coifurile fiind executate în ateliere romane, pentru uzul ofițerilor romani.

Adunarea coifurilor acestui tip duce la concluzia că au fost executate într-un atelier sudpanonic, dar autoarea crede că poate aduce o precizare în plus, subliniind asemănarea dintre reprezentarea zeiței orașului cu „corona muralis” de pe barele de aur de la Crasna, provenind de la Sirmium și Jupiter tronans de pe coiful din Budapesta. Chiar dacă nu putem fi de acord cu această analogie evident forțată și deci cu stabilirea orașului Sirmium ca loc de confecționare a armelor respective, ipoteza originii mai generale, sudpanonice, se menține ca probabilă.

În ceea ce privește încadrarea cronologică a grupei studiate se optează pentru o perioadă de timp cuprinsă între deceniile 2—3 și 6—7 ale sec. IV e.n., ultima dintre date fiind stabilită tot prin pretinsa analogie cu batele de la Crasna.

În capitolul II, intitulat „Umbo de scuturi“, sînt publicate două piese descoperite în anul 1966 prin lucrări de dragare în Dunăre și aflate în prezent la Muzeul Național Maghiar. Căutînd să explice prezența lor în albia fluviului, autoarea consideră că ele provin cu mare probabilitate din vasele romane scufundate și nu sînt ofrande aruncate în apă de barbarii care ar fi ucis pe ostașii romani care le purtau. Unul dintre umbouri a fost descoperit în dreptul localității Százhalombatta, situată pe teritoriul castrului Matrica, iar celălalt la Dunaföldvár.

Ambele piese executate din bronz acoperit parțial cu metal alb, pentru a crea o policromie, au forma unei calote emisferice, prevăzute cu o margine circulară, orizontală și sînt decorate prin gravare și poansonare. Decorul dispus în zone concentrice constă la umbo de la Százhalobatta din motive zoomorfe pe calotă și geometrice pe margine, iar la cel de la Dunaföldvár din motive florale. Ultimul are și două inscripții punctate, care amintesc numele posesorului și centuria din care a făcut parte.

În continuare se reiau pe scurt toate umbourile decorate din Imperiul roman, printre care și cel de la Hălmeag, aflat în prezent la Muzeul de Istorie al R. S. României și se ajunge la concluzia că exemplarele din Százhalombatta, Dunaföldvár, Mainz și Hălmeag reprezintă ca formă, ornamentație și tehnică o grupă unitară, iar cel de la Vindonissa și din Tyne (în apropiere de South Shields) se deosebesc numai prin faptul că au marginea dreptunghiulară. Singura piesă deosebită este un umbo de bronz cu marginea circulară de la Kirkham, care nu prezintă acoperirea cu metal alb sau argint și are desenul realizat numai prin gravare. Atît reluarea pieselor respective, cît și stabilirea unor subgrupe ar fi reprezentat o contribuție importantă la studiul acestei categorii de arme, dacă nu ar fi repetat cu fidelitate un remarcabil studiu datorat lui H. Klumbach (în „Jahrbuch R.G.Z.M.“, 13, 1966, p. 165—189).

Originalitatea cercătoarei maghiare constă doar în faptul că alcătuiește o subgrupă de umbouri nedecorate, cu calotă emisferică și margine circulară, cu suprafața divizată de cercuri concentrice, care fac parte ca formă din grupa analizată, între acestea fiind și două piese din Pannonia, care sînt publicate acum pentru întîia oară.

Pentru a rezolva problema umbourilor decorate se subliniază analogiile de ornamentare cu piesele de armament de la Straubing și scuturile pictate de la Dura Europos, urmîndu-se și aici, deși nu se menționează, sugestiile lui H. Klumbach.

Analiza aprofundată a motivelor și stilului decorului umbourilor în comparație cu scuturile și chiar cu frescele de la Dura Europos îi permite lui E. Thomas să afirme că este vorba de un stil unitar roman, cu influențe siriano-alexandrine și deci că piesele respective provin dintr-un atelier de arme influențat de arta răsăriteană, situat într-un centru din Siria sau din împrejurimile Alexandriei.

Pornind de la reprezentările de pe monumentele figurate cît și de la propunerile de datare a umbourilor, făcute de diferiți cercetători, se stabilește pentru tipul studiat o perioadă de folosință destul de îndelungată, de la mijlocul sec. I e.n. pînă la începutul sec. III e.n.

Ultimul capitol prezintă o singură armă romană din Pannonia și anume un pumnal împreună cu teaca sa, descoperit în anul 1967 la Dunaföldvár și provenind din lucrările de dragare în Dunăre.

Pumnalul, lucrat din fier, are un mîner terminat într-o protuberanță (Griffknäuf), iar lama este arcuită spre interior în treimea superioară, pentru a se lăți apoi și a se termina într-un vîrf prelung. Teaca urmează forma lamei și se termină cu o buterolă, care mai păstrează o urmă de acoperire cu argint. Decorația tecii grupată în patru cîmpuri dispuse de sus în jos, constă în rozete, coroane de frunze și palmete realizate variat prin încrustări cu aur și inserții de email roșu.

În cadrul pumnalelor romane cu teaca încrustată, caracteristice pentru sec. I e.n., au fost stabilite două tipuri: unul datat în epoca lui Tiberius și reprezentat prin pumnale cu garnituri de teacă ornamentate cu reliefuri mitologice, iar altul reprezentat în special prin piese de la Vindonissa și datat în a doua

jumătate a sec. I e.n., care este caracterizat prin forma alungită, încrustare monocromă cu argint și decor geometric.

Noua descoperire permite autoarei să sesizeze existența unei a treia grupe de pumnale cu teaca ornamentată, executate din fier și având ca trăsături caracteristice: lățimea relativ mare a lamei, respectiv a tecii, încrustarea cu argint sau aur și inserția cu email adesea roșu, rar verde sau galben. Deja G. Ulbert (*Aus Bayern Frühzeit*, München, 1962, p. 175—185) observase că există o grupă destul de mare și de precis delimitată, caracterizată prin teci policrome cu decorație geometrică, care repetă anumite elemente cum sînt pătratul, ornamente în formă de L, care sînt dispuse în colțuri, triunghiuri, coroane înconjurate de cercuri, rozete, palmete, șirul de frunze duble, pelta.

În cadrul celor 14 exemplare aparținînd noului tip, numit Dunaföldvár, se observă o variantă avînd exact aceeași ornamentare cu cea a piesei eponime, iar alta cu ornamentare în același stil, dar avînd uneori și alte elemente. Autoarea atribuie elementelor de decor un rol simbolic: astfel coroana cu șir dublu de frunze reprezintă „corona triumphalis”, motivul palmetei din vârful tecii e privit cu un semn al victoriei, pelta ar avea un rol apotropaic, iar aedica ar fi reprezentarea sanctuarului castrului.

Existența unei întregi categorii de piese, printre care și faimosul pumnal de la Oberammergau, care face trecerea de la tipul Dunaföldvár la tipul Vindonissa, situează noul tip într-un interval de timp cuprins între demniile lui Tiborius și Claudius.

E. Thomas acceptă părerea că pumnalul cu teaca decorată policrom era folosit de ofițerii din legiuni, reprezentînd probabil o distincție și consideră că descoperirea în albia riurilor a majorității exemplarelor noului tip (75%) arată intensitatea folosirii traficului naval de către armata romană.

Pentru stabilirea originii pumnalelor se face un istoric al părerilor exprimate în această problemă, aderîndu-se la ultima ipoteză, cea a lui G. Ulbert (*Römische Waffen des I. Jahrhunderts n. Chr.*, Stuttgart, 1968, p. 9), după care această armă de n formă foarte specială provine din Spania, unde la jumătatea sec. I î.e.n. s-au dus lupte frecvente cu celtiberii.

Prezentarea armelor, în special a celor care nu se păstrează în R. P. Ungară, este făcută din păcate după criterii neunitare, autoarea preluînd datele din publicații, unele foarte vechi și neverificîndu-le personal, astfel că uneori lipsește nu numai numărul de inventar, ci și muzeul în care se păstrează piesa respectivă. În aceeași ordine de idei trebuie menționat că în general nu se indică toate dimensiunile, ajungînduse ca la pumnale să nu fie dată decît lungimea.

Sistemul plasării notelor la sfîrșitul capitolelor, deși aduce o notă de eleganță în prezentarea grafică, îngreunează consultarea unei lucrări altfel clar întocmită.

Condițiile grafice în care s-a tipărit lucrarea sînt excelente, iar numărul mare de ilustrații alb-negru și cele 4 ilustrații color înlesnesc cititorului o documentare completă asupra armelor panonice, cît și posibilitatea unei comparații cu armele din restul Imperiului Roman.

O corectură mai atentă, în special a legendelor planșelor, ar fi fost necesară pentru evitarea unui număr destul de mare de greșeli, ca în cazul numerelor de inventar a două umbouri panonice nedecorate, care apar diferit în text față de tabelul din planșa LXVIII.

Utilitatea lucrării cercetătoarei maghiare rezidă nu numai în faptul că ea constituie un repertoriu al armelor de paradă romane descoperite în Pannonia, ci și prin aceea că un număr însemnat de piese este publicat acum pentru prima dată. Se adaugă o analiză amănunțită, uneori originală, care caută să rezolve probleme importante, cum sînt acelea ale analogiilor, cronologiei sau provenienței.

LIVIU PETCULESCU